

Polisen har med hänvisning till fordonslagen sökt igenom förarhytten på en lastbil utan att lagen gav förutsättningar för det

Beslutet i korthet: Polisen stoppade två lastbilar för en vägkontroll enligt fordonslagen. Vid kontrollen uppstod misstanke om att lastbilschaufförerna hade använt sig av andra personers förarkort. Med hänvisning till en bestämmelse i fordonslagen beslutade polisen att genomsöka lastbilshytterna efter ytterligare förarkort.

JO konstaterar att rätten till tillträde till ett fordon vid en vägkontroll enligt den tillämpade bestämmelsen förutsätter att det ska göras en kontroll enligt fordonslagen. Genomsökningen av förarhytterna hade ett annat syfte än de som anges i fordonslagen. Polisernas tillträde till förarhytterna hade enligt JO därmed inte stöd i den lagen.

Polismyndigheten kritiserar för det inträffade.

I beslutet behandlas också bl.a. en fråga om huruvida undersökningen av en av chaufförerna var en kroppsvisitation eller en kroppsbesiktning och om polisen på plats hade rätt att besluta om undersökningen på grund av s.k. fara i dröjsmål.

Anmälningarna

I anmälningar som kom in till JO den 30 augusti 2021 förde lastbilschaufförerna AA och BB fram klagomål mot Polismyndigheten. Klagomålen rörde åtgärder i samband med en fordonskontroll där polisen kroppsvisiterade dem och gjorde husrannsakan i deras lastbilar.

AA anförde bl.a. följande.

Han fick följa med in i polisbussen och poliserna sa att han måste erkänna att han hade ytterligare ett förarkort, annars skulle han och hans kollegor få ett helvete. Poliserna tvingade honom att klä av sig naken och lyste med en ficklampa i hans rumpa.

BB anförde bl.a. följande.

Poliserna kroppsvisiterade honom och gick igenom hans plånbok utan resultat. De påstod att han fuskade med andra förarkort, och först efter flera hot fick han gå tillbaka till sin lastbil.

AA och BB förde också fram att poliserna varit inne i lastbilarna och vänt upp och ned på allting.

Utredning

Polismyndigheten (juristen CC) yttrade sig den 16 februari 2022 efter att berörda befattningshavare hade fått lämna upplysningar.

Av utredningen hos JO framgår följande.

En kväll i augusti 2021 stoppade polisen två lastbilar för en vägkontroll enligt fordonslagen. Bilarna kördes av AA och BB. Närvarande vid kontrollen var polisinspektören DD, en annan polis och två bilinspektörer.

Vid kontrollen kopierades och analyserades färdskrivarna i de båda lastbilarna. Det uppstod misstanke om att reglerna om kör- och vilotider hade överträtts. Förarna misstänktes också för missbruk av urkund genom att under färden ha använt andra personers förarkort.

För att hitta gömda förarkort genomfördes förarhytterna på lastbilarna och det beslutades att AA och BB skulle kroppsvisiteras. DD fattade beslutet i fråga om AA och genomförde också undersökningen av honom. Genomsökningarna av förarhytterna gjordes med hänvisning till fordonslagen. Undersökningarna av AA och BB genomfördes i en polisbuss.

Man hittade inga förarkort, och en jourhavande undersökningsledare beslutade att lägga ned förundersökningen om missbruk av urkund. Polisen på plats utfärdade därefter förelägganden om ordningsbot i fråga om bl.a. otillräcklig dygnsvila, enligt förordningen om kör- och vilotider samt färdskrivare, m.m.

Enligt en upplysning från en polis vid trafiksektionen i region Nord har åklagare fört fram en önskan om att man vill pröva om körning på någon annans förarkort är att bedöma som missbruk av urkund.

Polismyndigheten redovisade den rättsliga regleringen och huvudsakligen följande bedömningar.

Med hänvisning till fordonslagen och förordningen om kör- och vilotider samt färdskrivare, m.m. får en vägkontroll omfatta åtminstone det förarkort och de diagramblad som använts med färdskrivaren och som föraren är skyldig att visa upp. Det är dock tveksamt om en kontroll enligt fordonslagen också innefattade en rätt att söka igenom fordonen efter andra personers förarkort.

Med beaktande av det bedömningsutrymme som finns när det gäller skäligen misstanke finns det inte tillräcklig anledning att ifrågasätta bedömningen att AA och BB skäligen kunde misstänkas för missbruk av urkund. Det fanns därmed förutsättningar att besluta om kroppsvisitation av AA och BB, och en sådan åtgärd fick anses vara proportionerlig. Undersökningen av AA fick dock med hänsyn till hur den utfördes rättsligt sett anses ha utgjort den mer ingripande åtgärden kroppsbesiktning och det kunde ifrågasättas om den åtgärden var proportionerlig i det här fallet.

Av allt att döma fanns det, med utgångspunkt i misstanken om missbruk av urkund, förutsättningar för husrannsakan i förarhytterna med stöd av rättegångsbalken.

Däremot var det inte fråga om fara i dröjsmål (dvs. ett brådskande fall) som medförde att en polis hade behörighet att besluta om kroppsvisitation och husrannsakan.

De omständigheter som låg till grund för bedömningen att det var fara i dröjsmål hade inte dokumenterats, vilket är beklagligt. Även dokumentationen av beslutet om kroppsvisitationen av BB var bristfällig.

Bedömning

Genomsökningen av förarhytterna

Regeringsformen och legalitetsprincipen

Var och en är gentemot det allmänna skyddad mot husrannsakan och liknande intrång (se 2 kap. 6 § regeringsformen). Skyddet mot husrannsakan får begränsas genom lag (se 2 kap. 20 §).

Legalitetsprincipen, som gäller för all tvångsmedelsanvändning, följer av regelsystemet i regeringsformen och Europakonventionen. Den innebär att en myndighet inte utan stöd i lag får ingripa i en enskilds rättssfär och att bestämmelser om tvångsmedel ska tolkas enligt sin ordalydelse. Att en tvångsmedelsbestämmelse inskränker det skydd som föreskrivs i grundlagen ger särskild anledning till restriktivitet vid tolkningen (se t.ex. Högsta domstolens avgörande NJA 2016 s. 1165).

Fordonslagen

Innan fordonslagen trädde i kraft 2003 var bestämmelser på fordonsområdet uppdelade i olika författningsnivåer. Det huvudsakliga skälet till införandet av fordonslagen var att vissa bestämmelser som reglerar kontrollen av fordon var sådana att de enligt regeringsformen krävde lagform (se prop. 2001/02:130 s. 51).

Fordonslagen innehåller bestämmelser om bl.a. kontrollformer och allmänna bestämmelser om kontrollen (se 2 och 3 kap.).

När det gäller färdskrivare sägs det att en vägkontroll får göras för att kontrollera att skrivaren är av godkänd typ och uppfyller föreskrivna krav i fråga om montering, funktion och användning. Kontrollen ska utföras av en polis eller en bilinspektör. (Se 2 kap. 13 §.) Bestämmelsen är intagen under rubriken Vägkontroll m.m. av viss teknisk utrustning.

En förutsättning för att en kontroll av färdskrivare ska kunna göras på ett ändamålsenligt sätt är att den som ska utföra kontrollen har tillträde till fordonet. I propositionen till fordonslagen konstaterades att tillträdet till fordonet är en inskränkning i det skydd mot husrannsakan eller liknande intrång som finns enligt regeringsformen, och måste regleras i lag (se s. 86). Av det skälet infördes en bestämmelse som gav bl.a. en polis och en bilinspektör rätt till tillträde till fordon och slutna utrymmen i fordon vid kontroll enligt fordonslagen (se 3 kap. 3 § första stycket).

Det infördes också en bestämmelse som gav en polis rätt att använda våld för att genomföra kontrollen (se 10 § första stycket 5 polislagen).

Bestämmelser om kör- och vilotider

Bestämmelser om kör- och vilotider samt färdskrivare finns i ett antal EU-förordningar. Kompletterande bestämmelser till dessa rättsakter finns i den svenska förordningen om kör- och vilotider samt färdskrivare, m.m. (kör- och vilotidsförordningen). Förordningen innehåller också bestämmelser om kontroll av kör- och vilotider samt av färdskrivare, och det finns en upplysning om att det finns bestämmelser i fordonslagen om rätten att kontrollera ett fordons färdskrivare (se 7 kap. 5 §).

Straffet för brott mot regler om kör- och vilotider samt färdskrivare är penningböter eller böter (se 9 kap.).

Min bedömning

Rätten enligt 3 kap. 3 § första stycket fordonslagen att få tillträde till ett fordon förutsätter att det ska göras en kontroll enligt fordonslagen.

Med stöd av fordonslagen hade polisen i det här fallet rätt till tillträde till förarhytterna för en kontroll av färdskrivarnas typ och kravuppfyllelse i fråga om montering, funktion och användning (se 2 kap. 13 §). Det handlar alltså framför allt om en kontroll av teknisk utrustning.

Det framgår dock av utredningen att poliserna redan före genomsökningen hade kopierat och analyserat färdskrivarna och att AA och BB hade visat upp sina förarkort. Genomsökningen avsåg inte någon ytterligare kontroll av färdskrivarna utan syftade i stället till att hitta andra förarkort som AA och BB misstänktes ha använt under färd. Enligt poliserna var det misstänkta agerandet brottsligt som missbruk av urkund (se 15 kap. 12 § brottsbalken).

Med det angivna syftet kan det inte anses ha varit fråga om en sådan kontroll som avses i 2 kap. 13 § fordonslagen. Genomsökningarna var alltså inte en

kontroll enligt fordonslagen. Polisernas tillträde till förarhytterna hade därför inte stöd i 3 kap. 3 § första stycket fordonslagen.

Det fattades inget beslut om husrannsakan med stöd av rättegångsbalken. Jag uttalar mig därför inte om huruvida det fanns rättsliga förutsättningar för en sådan åtgärd.

Undersökningen av AA var en kroppsbesiktning

I denna del begränsar jag min granskning till hur undersökningen av AA gjordes.

Uppgifterna går isär om huruvida AA fick klä av sig kläderna. DD har dock uppgett att han drog ut AA:s kalsonger fram och bak och lyste med en ficklampa innanför kalsongerna. Jag utgår från DD:s uppgifter för min fortsatta bedömning.

En kroppsvisitation och en kroppsbesiktning får göras bl.a. för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet. Med kroppsvisitation avses en undersökning av bl.a. kläder och annat som någon bär på sig. Med kroppsbesiktning avses en undersökning av bl.a. människokroppens yttre. (Se tredje stycket i 28 kap. 11 respektive 12 § rättegångsbalken.)

Jag har i ett tidigare beslut uttalat att när en undersökning genomförs på ett sådant sätt att också intima delar av en människas kropp kan iakttas är undersökningen att betrakta som en kroppsbesiktning och inte en kroppsvisitation. (Se mitt beslut den 25 januari 2022, dnr 6365-2019.)

Mot bakgrund av hur DD beskrivit undersökningen av AA anser jag att den i rättslig mening var en kroppsbesiktning, vilket alltså är en annan och mer ingripande åtgärd än den som DD hade beslutat om.

Polismyndigheten har ifrågasatt om en kroppsbesiktning var proportionerlig. Jag har inte tillräckligt underlag för att göra något uttalande i den frågan men vill betona att en kroppsbesiktning, eller en kroppsvisitation, får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse (se 28 kap. 13 och 3 a §§ rättegångsbalken). Med detta lämnar jag undersökningen av AA.

Det var inte fara i dröjsmål

Ett beslut om kroppsvisitation eller kroppsbesiktning ska i första hand fattas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. En polis får fatta beslutet om det är fara i dröjsmål. (Se 28 kap. 4 och 13 §§ rättegångsbalken.)

Fara i dröjsmål är det allmänt sett om ändamålet med åtgärden skulle gå förlorat om den fick vänta till dess att polisen fått ett beslut av en behörig beslutsfattare. Det ska alltså vara fråga om ett brådskande fall. Om polisen har praktiska möjligheter att hinna kontakta en undersökningsledare är det som regel inte ett

brådskande fall. Det ska framgå av protokollet varför det var fara i dröjsmål. (Se bl.a. JO 2020/21 s. 370, dnr 5316-2018, och Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, femte uppl. s. 696 f.)

DD har som skäl till att det var ett brådskande fall fört fram bl.a. att det var mörkt ute och att AA skulle kunna gömma eller kasta bort ett förarkort i eller ut ur polisbussen.

Av DD:s uppgifter framgår att beslutet om kroppsvisitation av AA fattades när de redan satt i polisbussen. Det framgår inte av utredningen vem av poliserna som beslutade om kroppsvisitation av BB eller vilka överväganden som gjordes inför beslutet. Jag kan dock konstatera att det fanns flera poliser på plats som kunde hålla AA och BB under uppsikt, och det framstår som osannolikt att någon av dem obemärkt skulle kunna göra sig av med ett förarkort. Jag kan inte se att det framkommit något till stöd för att situationen var så brådskande att en undersökningsledare inte hade kunnat kontaktas. Det var därmed inte fara i dröjsmål. Poliserna på plats var alltså inte behöriga att besluta om undersökning av AA och BB.

Det saknas också dokumentation om att man gjorde bedömningen att det var fara i dröjsmål.

Vidare framstår det som att det fanns en osäkerhet om hur den gärning som AA och BB misstänktes för rättsligt sett skulle bedömas. Även det förhållandet talar för att beslutet om tvångsåtgärden borde ha underställts en undersökningsledare.

Dokumentationen av kroppsvisitationen av BB var bristfällig

Det ska föras protokoll över en kroppsvisitation och en kroppsbesiktning där skälen för åtgärden och vad som förekommit vid den anges (se 28 kap. 9 och 13 §§ rättegångsbalken).

En tvångsåtgärd måste dokumenteras på ett sådant sätt att det är möjligt att i efterhand bilda sig en fullständig och korrekt uppfattning om vad som förekommit. Det är ur rättssäkerhets- och kontrollsynpunkt av stor vikt att beslut om tvångsmedel dokumenteras klart och noggrant med bl.a. angivande av samtliga grunder för beslutet.

Det framgår av utredningen att BB kroppsvisiterades och att åtgärden omfattat åtminstone en kontroll av hans plånbok och sannolikt också hans byxfickor. Någon dokumentation av visitationen finns dock inte i form av vare sig ett skriftligt beslut eller ett protokoll över verkställigheten. Det är naturligtvis en klar brist, vilket också försvårat min granskning.

Polismyndigheten kritiseras

Polismyndigheten kritiseras för att förarhytterna söktes igenom utan att det fanns stöd för det i fordonslagen. Polismyndigheten kritiseras också för hur undersökningen av AA genomfördes och för att en polis som inte var undersökningsledare beslutade om tvångsåtgärder trots att det inte var fara i

dröjsmål. Vidare kritiseras Polismyndigheten för de dokumentationsbrister som förekommit.

Ärendena avslutas.